

KONIECZNOŚĆ CIERPIENIA SYNA CZŁOWIECZEGO W ŚWIETLE PRZYPOMNIANEJ ZAPOWIEDZI Z GALILEI (Łk 24, 6b-8)

o. Piotr Florencjan Szymański OFM
Wronki

Przedmiotem niniejszej analizy jest fragment orędzia, zawartego w opisie poranka zmartwychwstania (Łk 24, 6b-8).

Ukazanie zasadniczego przesłania podjętego tekstu nastąpi po uprzednim wprowadzeniu literackim, związanym z samym tekstem, kontekstem, formą struktury i gatunku oraz tradycją i redakcją perykopy.

1. TEKST

Granice. Wybrany fragment Łk 24, 6b-8 stanowi oddzielną całość, za sprawą inkluzji, którą formułują następujące słowa:

Μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν - *Przypomnijcie sobie, jak wam powiedział* (w. 6b);
ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ - *przypomniały sobie Jego słowa* (w. 8).

Krytyka. W w. 6b, po czasowniku μνήσθητε, zamiast przysłówka ὡς, kodeksy D c sy^{s.c.}, a także Marcion, zawierają zaimek względny ὅσα. Zapewne z przyczyn stylistycznych dokonano tej korekty, której jednak nie można uznać za oryginalną.

Występujące w wierszu następnym wyrażenie: τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ὅτι δεῖ w kodeksach: κ², A, C², D, W, Θ, Ψ, f^{1.33} oraz 33 i M posiada zmienioną kolejność słów: ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Taki zabieg kopistów mógł stanowić próbę zharmonizowania tekstu 6b-8 z treścią pierwszej zapowiedzi męki (9, 22), do której w swym orędziu nawiązują dwaj mężowie. Taki zabieg trzeba odrzucić, przyjmując lekcję trudniejszą i lepiej poświadczoną (p⁷⁵, κ*, B, C^{*vid}, L, 070). Należy również zauważyć, że kodeksy D i it opuszczają występujące w tym wierszu słowo ἀμαρτωλῶν. Prawdopodobnie również w tym miejscu, zachodzi zjawisko dostosowania do zapowiedzi męki w Łk 9, 44, w której powyższe słowo nie występuje: εἰς χεῖρας ἀνθρώπων - *w ręce ludzi*.

W świetle powyższych uwag można przyjąć następujący tekst perykopy Łk 24, 6b-8: Μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ λέγων τὸν υἱὸν

τοῦ ἀνθρώπου ὅτι δεῖ παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ. *Przypomnijcie sobie, jak wam powiedział, będąc jeszcze w Galilei, mówiąc o Synu Człowieczym, że musi być wydany w ręce ludzi, grzeszników i ukrzyżowany, lecz trzeciego dnia zmartwychwstanie. Wtedy przypomniaty sobie Jego słowa.*

2. KONTEKST

Prezentowany fragment Łk 24, 6b-8 zawiera relację anielską odnoszącą się do wcześniejszej zapowiedzi, które Jezus złożył w Galilei (9, 22. 43b-45) oraz w drodze do Jerozolimy, na pograniczu Samarii i Galilei (17, 24-25; 18, 31-33). Między owymi perykopami zachodzi zależność zapowiedź – wypełnienie, którą widać również w 24, 6b-8. W tym wypadku tworzy ją czasownik *przypomnieć*: zapowiedź (w. 6b), wypełnienie (w. 8a). Podobną zależność dostrzega się w całej Ewangelii według św. Łukasza¹ Ma ona nawet swój odpowiednik topograficzny: region Jordanu - droga do Jerozolimy - Jerozolima² Święte miasto Jeruzalem jest punktem docelowym podróży Jezusa, a zarazem miejscem Jego przejścia do Ojca. Również o tym Jezus informował wcześniej w Galilei (9, 31). Zauważa się, że w kontekście następującym podjęty fragment (24, 6b-8) jest paralelny w stosunku do 24, 19b-21³ Oba teksty odnoszą się do osoby Jezusa jako Syna Człowieczego (w. 6b) i Nazarejczyka (w. 19).

Kluczowym słowem, mówiącym o konieczności cierpienia Syna Człowieczego, jest czasownik bezosobowy δεῖ (*trzeba*), który jest charakterystycznym motywem spinającym zapowiedź z Galilei (9, 22) i z pogranicza (17, 25), z przesłaniem przy grobie (24, 7a). Przykładem jego wcześniejszego użycia jest scena w świątyni Jerozolimskiej: *Czy nie wiedzieliście, że powinienem być w tym, co należy do mego Ojca?* (2, 49). Owe wewnętrzne przynaglenie pojawia się również w kontekście posiłku i Wieczernika: *Bo powiadam wam, że na Mnie musi się dokończy to, co Mnie dotyczy* (22, 37; 24, 44-46).

Powyższe, ogólne obserwacje kontekstu pokazują, iż ważnym motywem redakcyjnym św. Łukasza jest temat wypełnienia obietnic, złożonych wcześniej, czy to przez samego Jezusa, czy w pismach. Celem wspomnianego schematu: *obietnica, wypełnienie, misja*, zapewne było uformowanie świadków zmartwychwsta-

¹ Zob. W. Wilkens, *Die Theologische Struktur der Komposition des Lukasevangeliums*, „Theologische Zeitschrift” 34 (1978) 1-13.

² Por. A. George, *La construction du troisieme Evangile*, w: J. Diculot, P. Lethielleux ed., *De Jesus aux Evangiles*, Paris 1967, 117; E. LaVerdiere, *The Passion-Resurrection of Jesus according to St. Luke*, „Chicago Studies” 25 (1986) 39.

³ Por. L. Dussaut, *Le triptique des apparitions en Luc 24. Analyse structurelle*, „Revue Biblique” 94 (1987) 194.

nia, którzy zrealizują ostatnie zadanie, czyli dzieło misyjne. Pierwszymi głosicielkami żyjącego Pana są niewiasty, których niewątpliwą zasługą jest *przypomnienie sobie* wcześniejszych słów zapowiedzi (24, 8). Głównym elementem orędzia jest podkreślenie konieczności cierpienia.

3. STRUKTURA

Wprowadzenie opowiadania (24, 1-2) posiada następujący schemat: dom, droga do grobu, zatrzymanie się i stwierdzenie faktu przy grobie. Analogiczny układ spotykamy w jego zakończeniu (w. 12), które jest nieco bardziej złożone⁴: dom, droga do grobu, zatrzymanie przy grobie, droga powrotna, dom. Czasowniki: *przyjść* i *odejść*, odnoszące się do niewiast, Piotra i uczniów, są elementami inkluzji całej perykopy 24, 1-12, które dodatkowo łączą się z następnym opowiadaniem. Obrazują to przeciwne kierunki kroczenia: święte kobiety przyszły (ww. 1b i 23b), zaś Piotr i uczniowie odeszli (ww. 12d i 24)⁵

Treść korpusu tekstu można podzielić na dwie części. Pierwsza składa się z czynności wejścia do grobu i ukazania się dwóch mężów (ww. 3-8), natomiast do drugiej przynależy powrót niewiast od grobu i zwiastowanie wspólnocie orędzia anielskiego (ww. 9-11).

Ważnym elementem struktury jest wspomniana wyżej *inkluzja* uformowana przez czasownik *przypomnieć* (24, 6b. 8), która przyczynia się do podziału treści korpusu tekstu (24, 3-11) na trzy zasadnicze części:

- (1) wejście niewiast do grobu i przekaz informacji o zmartwychwstaniu (ww. 3-6a);
- (2) przypomnienie zapowiedzi o konieczności cierpienia Syna Człowieczego i Jego zmartwychwstaniu trzeciego dnia (ww. 6b-8);
- (3) powrót niewiast od grobu do wspólnoty Jedenastu i zwiastowanie przesłania anielskiego (ww. 9-11).

W powyższych fragmentach zauważa się następujące cechy konstrukcji:

Ad. 1. W ww. 3-6a wyróżnia się:

- (A) wejście niewiast do grobu (w. 3a);
- (B) brak ciała Pana Jezusa (3b);
- (C) bezradność (4a);
- (D) nagle ukazanie się dwóch mężów w lśniących szatach (4b);
- (E) przestraszenie i pochylenie twarzy ku ziemi (5a);
- (F) pytanie mężów: *Dlaczego szukacie żyjącego wśród umarłych?* (5b);
- (G) odpowiedź mężów: *nie ma Go tutaj - zmartwychwstał* (w. 6a).

⁴ Por. *tamże*, 169.

⁵ Por. *tamże*, 174.

Wprowadzie wyszczególnione powyżej elementy nie mają wyraźnych związków symetrycznych (analogiczne terminy), lecz można dostrzec następujące zależności treściowe: (1) inkluzja z elementami symetrii koncentrycznej między A (wejście do grobu, czyli *szukanie*) i F (*Dlaczego szukacie...*) oraz B (brak ciała Pana) i G (*nie ma go tutaj; zmartwychwstał*); (2) poczuciu bezradności (C), odpowiada przestrach i gest pokłonu (E). Fragment D, czyli informacja o nagłej epifanii (w. 4b), nie posiada wyraźnego odpowiednika, co sugeruje, iż w ten sposób autor podkreśla rangę tego wydarzenia.

Ad. 2. W ww. 6b–8 wyróżnia się:

- (A) wezwanie skierowane do pamięci (w. 6b);
- (B) konieczność cierpienia Syna Człowieczego (w. 7a);
- (C) zmartwychwstanie trzeciego dnia (w. 7b);
- (D) przypomnienie słów (w. 8).

Między A i B widać wspomnianą inkluzję⁶, zaś B i C stanowią trzon orędzia paschalnego: konieczność cierpienia⁷ i zmartwychwstanie trzeciego dnia.

Ad. 3. W ww. 9-11 wyróżnia się:

- (A) powrót niewiast od grobu (w. 9a);
- (B) oznajmienie orędzia (w. 9b);
- (C) adresaci orędzia - Jedenastu (w. 9c);
- (D) adresaci orędzia - wszyscy pozostali (w. 9d);
- (E) wyszczególnione imiona niewiast (w. 10a);
- (F) pozostałe niewiasty (w. 10b);
- (G) oznajmienie orędzia (w. 10c);
- (H) adresaci orędzia - Apostołowie (w. 10d);
- (I) orędzie niewiast (11a);
- (J) *czcza gadanina* (w. 11b);
- (K) brak wiary wszystkich w orędzie niewiast (w. 11c).

W trzeciej części (ww. 9-11), niewiasty zwiastują orędzie wspólnocie apostoelskiej. Dostrzega się w niej następujące cechy: (1) uniwersalność posłańców, którymi są kobiety wymienione z imienia (E) i wszystkie pozostałe (F); (2) posłanie (B, G, I); (3) uniwersalność adresatów (C, D, H); odbiór orędzia (J, K). Według Dusaut⁸ w. 10 tworzy chiasm złożony z imion niewiast, którego centrum stanowi imię Joanny, jednej z kilku kobiet, które przyszły do grobu. W ten sposób autor zaakcentował świadectwo niewiast.

⁶ Tę inkluzję sygnalizuje także J. d'Arc, *Les Pelerins d'Emmaüs* (Lire la Bible 47), Paris 1977, 22, 149.

⁷ Rozdział 24 zawiera cztery takie pierwotne kerygmaty, które występują w trzech wariantach: ww. 6b–8; 19b–21; 25–27; 44–48. L. Dussaut [*Le triptique des apparitions en Luc 24. Analyse structurelle*, „Revue Biblique” 94 (1987) 168, 184–188] określa te kerygmaty jako *biograficzne*.

⁸ Por. *tamże*, 168–169.

W świetle odczytanej konstrukcji opowiadania 24, 1-12, widać wyraźniej znaczenie omawianego fragmentu 12, 6b-8. Chodzi głównie o przekaz dotyczący konieczności cierpienia i śmierci Syna Człowieczego (w. 7a) i Jego zmartwychwstanie trzeciego dnia (w. 7b). Poza uwypukleniem centralnego orędzia, autor wskazał sposób prowadzący do wiary w owe przesłanie. W tym celu odwołuje się do pamięci niewiast, przypominając wcześniejsze słowa Jezusa (ww. 6b. 8). Docelowym punktem ich wędrówki jest grobowiec. Trzykrotne użycie słowa *grób* (ww. 1. 2. 9) łączy opowiadanie w jedną całość.

4. GATUNEK

Ze względu na analogie do tekstów mitologicznych, w przeszłości zaliczano perykopy paschalne do gatunku legend⁹. Obecnie takie stanowisko jest zdecydowanie odrzucane, jako zbyt skrajne¹⁰. Opowiadania paschalne uważa się za przykład wczesnochrześcijańskiego przepowiadania, opartego na wzorach haggad rabinistycznych i literaturze apokryficznej. Istotą tego gatunku jest zwiastowanie nowiny przez Bożego wysłannika (Dn 7, 16), który wydaje ludziom różne polecenia (7, 28). Całość przedstawiana jest zwykle w formie konkretnego wydarzenia. Opisy nagłych zjawień mają swoje korzenie w literaturze ST. Jahwe ukazywał się osobiście w teofanii (Rdz 16, 13; Wj 3, 2) lub za pośrednictwem swego anioła (Ez 40, 3n; Tb 12, 15). Czasem pouczał za pomocą snów (Rdz 28, 11-19; 37, 5).

Epifanie w NT związane są zwykle z najważniejszymi momentami życia Chrystusa. Można je podzielić na dwie grupy: chrystofanie i angelofanie. Wyodrębnia się chrystofanie poprzedzające zmartwychwstanie i te, które nastąpiły po nim¹¹. Do ostatniej grupy należy omawiany fragment Łk 24, 6b-8. Aniołowie byli obecni przy narodzinach Chrystusa (Łk 1, 11. 26; 2, 9), pojawią się również, by ogłosić radosną prawdę o Jego zmartwychwstaniu (24, 4). W tym kontekście, ten rodzaj tekstów nazywa się *historią wydarzeń wielkanocnych*¹². Obok krótkich wyznań (1Kor 15, 3-5) są one głównym źródłem poznania prawdy o zmartwychwstaniu. Także świadectwo św. Łukasza można zakwalifikować do tej grupy opisów. Całość jego relacji (Łk 24) koncentruje się wokół trzech epifanii: przy grobie, w drodze do Emaus i w Jerozolimie¹³. Charakterystyczne jest nagłe i niespodziewane

⁹ Por. J. Kudasiewicz, *Jeruzalem – miejscem zbawczej śmierci Jezusa* (Łk 24, 13-33) „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” 25, 1 (1978) 70.

¹⁰ Por. W. Hładowski, *Charakter przekazów wielkanocnych jako problem w badaniach nad wiarygodnością objawienia*, „Studia Theologica Varsoviensia” 17, 1 (1979) 17-18.

¹¹ Por. W. Rakocy, *Studium gatunku literackiego opowiadania o uwolnieniu Piotra z więzienia* (Dz 12, 7-10), „Roczniki Teologiczne” 41, 1 (1994) 85-86.

¹² Por. K. Romaniuk, *Wiara w zmartwychwstanie*, Niepokalanów 1993, 60.

¹³ W Łk 24, P. Benoit (*Problem zmartwychwstania Chrystusa*, w: Praca zbiorowa, *Obraz*

zjawienie się istoty niebiańskiej w formie widzialnej, która komunikuje przesłanie wybranym przez Boga osobom. W końcowej fazie opisu, zwykle ma miejsce nagłe zniknięcie posłańca, zaś adresaci mogą przyjąć lub odrzucić przedstawione im orędzie¹⁴ Strukturę tych tekstów tworzą trzy stałe elementy: inicjatywa rozpoznanie - posłannictwo. Inicjatywa zawsze należy do postaci niebiańskiej i nie jest produktem ludzkiej wyobraźni, co sugeruje zwykle użycie strony biernej czasownika ὀφθῆναι - *dał się widzieć* (1Kor 15, 5). Sposób rozpoznawania jest stopniowy (Łk 24, 18. 35)¹⁵, zaś wezwaniu do kontynuacji dzieła, towarzyszy obietnica Duchu Świętego (w. 49). Generalnie w zjawieniach dominuje aspekt natury słuchowej.

Odrębną kwestią tego typu tekstów jest ich historyczność. W pierwotnym Kościele uprawomocniały posłannictwo i autorytet apostołów, aby ich misja wynikała z prostego faktu, że widzieli Zmartwychwstałego. Gdyby zjawienia zostały zmyślane, na pewno wywołałoby to protesty wiernych, dlatego nie można im odmówić wartości świadectw historycznych¹⁶ Trzeba jednak zauważyć, że przekazy wielkanocne są raczej wypowiedziami teologicznymi niż ściśle historycznymi. Nawet wtedy, gdy mówią o wydarzeniu historycznym, podają jego sens zbawczy, odczytywany przez wiarę¹⁷ Każdy autor natchniony, gruntownie przepracował literacko i teologicznie fakty historyczne. Głoszona w relacjach paschalnych wiara jest poparta osobistym doświadczeniem uczniów, którzy rzeczywiście widzieli Zmartwychwstałego.

Gdy chodzi o zastosowaną formę gatunkową w Łk 24, 6b-8, to zauważa się, że owa perykopa stanowi jeden z czterech przekazów dotyczących *smutnego* losu Jezusa Chrystusa, które ewangelista umieścił w 24 rozdziale (ww. 19b-20; 26-28; 44-48). Określa się je *kerygmatami biograficznymi*¹⁸ Słowo κηρύσσειν wskazuje na czynność obwieszczenia wiadomości, bądź w znaczeniu biernym, na treść tego przekazu. W formie rzeczownikowej, termin występuje w NT ośmiokrotnie (np.: Mt 12, 41; Łk 11, 32). W ST określano nim treść głosu prorockiego zapowiadającego sąd Boży i czas pokuty (Jl 1, 14; Jon 1, 2; 3, 2-5). Przedłużeniem tego

Jezusa Chrystusa, Warszawa 1971, 115-125) rozróżnia chrystofanie rozpoznania (szczególne cechy: anonimowy przybysz i gest rozpoznania – ww. 13-33b) i misyjne (związane są z nakazem nauczania – ww. 36-48).

¹⁴ Por. X. Lèon-Dufour, *Chrystofanie*, w: tenże (red.), *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań-Warszawa 1994⁴, 125.

¹⁵ Por. E. Kopeć, *Chrystofanie jako znaki zmartwychwstania Chrystusa*, „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” 25, 2 (1978) 25.

¹⁶ Por. K. Romaniuk, *Chrystofanie czyli pojawienie się Zmartwychwstałego*, „Znak” 28 (279), 9 (1977) 1068-1070.

¹⁷ Por. W. Hładowski, *Charakter przekazów wielkanocnych jako problem w badaniach nad wiarygodnością objawienia*, „Studia Theologica Varsoviensia” 17, 1 (1979) 16.

¹⁸ Zob. przypis 7.

nawoływania w NT było wystąpienie Jana Chrzciciela (Łk 3, 10-14). Nieco innym rodzajem kerygmatu jest przepowiadanie samego Chrystusa, który posiadał świadomość boskiego synostwa i mesjańskiego posłannictwa (4, 16-20). Do omawianego gatunku literackiego należy również zaliczyć głoszenie apostolskie w Kościele pierwotnym (Dz 2, 14-39). Są to zwykle krótkie formuły najstarszej tradycji, które znalazły się również w ewangeliach. Uważa się je za jądro głoszenia starochrześcijańskiego¹⁹ Zawierają orędzie skierowane do ludzi, obwieszczane w imieniu Bożym, na zasadzie otrzymanego posłannictwa. Głównym przedmiotem tej uroczystej proklamacji jest zbawcze dzieło Jezusa z Nazaretu – oczekiwanego Mesjasza. Szczególny akcent kładzie się w nich na istotę Jego dzieła, czyli mękę i zmartwychwstanie. Zawsze jego celem jest nawrócenie, bez którego nie ma odpuśczenia grzechów. Owe pierwsze orędzie, ma doprowadzić słuchaczy do zbawienia²⁰ Jego adresatami są poganie bądź Żydzi. Pierwsi, winni najpierw odwrócić się od kultów bałwochwalczych, zaś drudzy, uznać Jezusa za Mesjasza²¹

Rdzeniem formuł kerygmatycznych NT jest wieść o męce i zmartwychwstaniu Jezusa ukazana w świetle argumentacji Pism (2, 16; 3, 18)²² Głoszący przedstawia słuchaczom zarys biografii Jezusa, ukazując Jego działalność (2, 22), a przede wszystkim śmierć i zmartwychwstanie (Łk 24, 6b-8). Z tego względu można określać kerygmaty jako *biograficzne*.

Omawiany fragment posiada cechy kerygmatów, gdyż mówi o męce (24, 7a) i zmartwychwstaniu Chrystusa (w. 7b). Odwołuje się też do wcześniejszych zapowiedzi, które w tym przypadku nie są prorocत्वami Pism, lecz słowami samego Jezusa (w. 6b). Podobna sytuacja występuje w 24, 44: *To właśnie znaczyły słowa, które mówiłem do was, gdy byłem jeszcze z wami*. Tym, co wyróżnia *kerygmaty biograficzne* jest osoba głoszącego. Nie jest nim żaden z ludzi, lecz sam Zmartwychwstały (24, 15. 36), bądź aniołowie (w. 4). Adresatami przesłania są uczniowie, a nie Żydzi czy poganie. Jasno sprecyzowany jest też cel przepowiadania, czyli uświadomienie wypełnienia wcześniejszych zapowiedzi.

¹⁹ Por. J. Chmiel, *Pojęcie i rola kerygmatu w pierwotnym Kościele*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 32, 2 (1980) 58-62.

²⁰ Por. A. Jankowski, *Kerygmat w Kościele apostolskim. Nowotestamentowa teologia głoszenia Słowa Bożego*, Częstochowa 1989, 115-116.

²¹ Por. *tamże*, 117, 119.

²² Por. H. Langkammer, *Wprowadzenie do ksiąg Nowego Testamentu*, Wrocław 1990, 86-87.

4. TRADYCJA I REDAKCJA

Fragment Łk 24, 6b-8 uważa się za klasyczny przykład niezależności literackiej św. Łukasza²³ Pracę redakcyjną widać w sposobie korzystania ze źródła Markowego oraz w oryginalnej terminologii²⁴ Perykopa zawiera centralne orędzie o wydarzeniach poranka zmartwychwstania²⁵ i jest późniejsza w stosunku do świadectw, którymi są krótkie formuły wiary, hymny liturgiczne oraz schematy katechetyczne²⁶ Można zauważyć pewne związki z wczesnochrześcijańskim *credo* zawartym w 1Kor 15, 1-11²⁷ Podobieństwo zachodzi w sposobie budowania zdań oraz zbliżonej treści: *Przekazałem wam na początku to, co przejąłem: że Chrystus umarł zgodnie z Pismem – za nasze grzechy, że został pogrzebany, że zmartwychwstał trzeciego dnia, zgodnie z Pismem; i że ukazał się Kefasowi, a potem Dwunastu* (1Kor 15,3-8; Por. Łk 24, 6. 12)²⁸ U obu autorów Jezus jest oczekiwanym Mesjaszem, który przyjął całkowicie ludzki los ze śmiercią włącznie. Wyrażenie: *zgodnie z Pismem* jest nawiązaniem do interpretacji teologicznej faktu śmierci Jezusa. Również zwrot: *trzeciego dnia* (1Kor 15, 4b) znajduje się w pewnym związku z opisem ewangelicznym (Łk 24, 1. 7).

W tekstach NT o zmartwychwstaniu, zauważa się trzy rodzaje schematów teologiczno-terminologicznych: wskrzeszenia, wywyższenia i powrotu do życia²⁹ Ślady ostatniego, czyli *powrotu do życia* widać w Łk 24, 5: *Przestraszone, pochylały twarze ku ziemi, lecz tamci rzekli do nich: Dlaczego szukacie żyjącego wśród umarłych*³⁰

Samo orędzie o zmartwychwstaniu jest w Ewangeliach wyjątkowo zróżnicowane (Mk 16,1-8; Mt 28,1-20; Łk 24,1-53; J 20,1-21,23), zaś jego objętość wzrasta proporcjonalnie do wieku pism. Św. Marek poświęcił mu zaledwie osiem

²³ Por. M.L. Rigato, „Remember – Then They Remembered”: Luke 24: 6–8, w: G. O’Collins, G. Marconi (ed.), *Luke and Acts*, New York 1993, s. 93-102; G. Lüdemann, *Die Auferstehung Jesu: Historie, Erfahrungen, Theologie*, Stuttgart 1994, 155.

²⁴ Przykłady zob. J. Kudasiewicz, *Jeruzalem miejscem ukazowań się zmartwychwstałego Chrystusa* (Łk 24, 1–52), „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” 21, 1 (1974) 52.

²⁵ Por. E. Kopeć, *Apologia zmartwychwstania Jezusa Chrystusa w apologetyce współczesnej*, „Collectanea Theologica” 30, 1-4 (1959) 57.

²⁶ Por. W. Hryniewicz, *Chrystus nasza pascha, Zarys Chrześcijańskiej teologii paschalnej*, t.1, Lublin 1982, 89.

²⁷ Por. S. Moysa, *Nadzieja zawieść nie może*, Warszawa 1981, 112.

²⁸ Por. S. Gądecki, *Wstęp do Ewangelii Synoptycznych*, Gniezno 1992, 97.

²⁹ Por. J. Delorme, *La resurrection de Jesus dans le langage du Nouveau Testament*, Paris 1972, 101-182.

³⁰ Klasycznym tekstem starotestamentalnym opierającym się na antytezie powrotu ze śmierci do życia jest Oz 6,1: *On nas poranił i On też uleczy. Po dwu dniach przywróci nam życie a dnia trzeciego nas dźwignie i żyć będziemy w Jego obecności.*

wierszy³¹, św. Mateusz już dwadzieścia, natomiast święci Łukasz i Jan ponad pięćdziesiąt.

Gdy chodzi o perykopę poranka zmartwychwstania relacje synoptyków są zgodne co do: wczesnego poranka po szabacie; obecności kobiet u grobu; odsuniętego kamienia i wiadomości o wskrzeszeniu Jezusa. Zależność tekstów św. Łukasza od św. Marka potwierdzają analogiczne terminy: μιᾷ τῶν σαββάτων (*pierwszego dnia tygodnia* - Mk 16, 2/Łk 24, 1); τὸν λίθον (*kamień* - Mk w. 3/Łk w. 2), εἰσελθοῦσαι (*wszedłwszy* - ww. 5/3), ζητεῖτε (*szukacie* - ww. 6/5), οὐκ ἔστιν ὧδε (*nie jest tutaj* - ww. 6/6), ἠγέρθη (*powstał* - ww. 6/6), ἀπήγγειλαν (*oznajmiły* - ww. 10/8)³² Zarówno św. Marek, jak i św. Łukasz wspominają Galileę, choć czynią to w innych kontekstach (Mk 16, 7; Łk 24, 6b). Pierwszy mówi o nakazie udania się do Galilei (Προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν), natomiast drugi przypomina słowa Jezusa, które tam, wcześniej wypowiedział (ἐλάλησεν ὑμῖν ἔτι ὡν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ). Wspólnym elementem jest także nawiązanie do zapowiedzi zmartwychwstania: καθὼς εἶπεν ὑμῖν (Mk 16, 7) - ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν (Łk 24, 6b). Powyższe analogie świadczą, że św. Łukasz znał przekaz św. Marka i świadomie z niego korzystał.

Pomiędzy tekstami synoptyków widać także liczne różnice. Niespójności dotyczą najpierw imion oraz liczby niewiast nawiedzających grób Jezusa. Św. Marek podaje, że były to: Maria Magdalena, Maria - matka Jakuba i Salome (16, 1). Św. Mateusz wymienia tylko Marię Magdalenę i drugą Marię (28, 1), zaś św. Łukasz, mówi o nich dopiero na końcu swej relacji: *a były to – Maria Magdalena, Joanna, Maria, matka Jakuba i inne z nimi* (24, 10). Problem stanowi także sprecyzowanie celu ich wyprawy do grobu. Według św. Marka i św. Łukasza, chciały namaścić zmarłego (Mk 16, 1; Łk 24, 1), zaś św. Mateusz podaje, że poszły zobaczyć grób (28, 1). W różny sposób została też przedstawiona osoba głosząca niewiastom orędzie o zmartwychwstaniu. Św. Łukasz mówi o dwóch młodzieńcach w białych szatach³³, natomiast św.św. Marek i Mateusz tylko o jednym (16, 5), dodatkowo św. Mateusz nazywa go Aniołem Pańskim (28, 2).

Kolejna rozbieżność dotyczy sposobu wypełnienia nakazu anioła. Św. Marek napisał o lękowej reakcji niewiast i ich ucieczce od grobu (16, 8). Według św.św. Mateusza i Łukasza, natychmiast udały się do apostołów, aby oznajmić im radosną nowinę. Dodatkowo św. Łukasz zaznacza, że nie dano wiary ich słowom (24,11).

³¹ W przypadku Ewangelii według św. Marka istnieje problem krytyczno-tekstualny dotyczący jej zakończenia. Odnośnie tego zagadnienia zob. J.H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań-Warszawa 1977, 359-363.

³² Por. J. M. Georget, *Evangelie de Saint Luc. Texte grec en reference a Mc (de XIII a fin)*, Nancy 2000, 356.

³³ Według tradycji ważniejsze sprawy musiały się opierać na zeznaniach dwóch lub trzech świadków (Pwt 19,15). Por. K. Romaniuk, *Wiara w zmartwychwstanie*, Niepokalanów 1993, 85.

Wymienione rozbieżności tłumaczy się różnymi ujęciami teologicznymi poszczególnych autorów, którzy nie opisywali wszystkich faktów i okoliczności, lecz podkreślali tylko te, które ich szczególnie zafrapowały. Ustalenie motywów teologicznych wiąże się z uwzględnieniem zasady gatunków literackich oraz wykorzystaniem elementów tzw. historii redakcji³⁴

Ważnym aspektem redakcyjnym św. Łukasza było ukazanie całego misterium zmartwychwstania w czasie jednego dnia niedzieli wielkanocnej, ograniczając swoją relację tylko do wydarzeń mających miejsce w Jerozolimie³⁵ Zaakcentował też rolę ludzkiego umysłu, gdyż niewiasty przypomniały sobie wcześniejszą zapowiedź Jezusa. Aby uwiarygodnić ich świadectwo, przy końcu opowiadania umieścił ich imiona (w. 10). Zasadnicze przesłanie rozpoczął pytaniem akcentującym ciągłość życia Jezusa (w. 6a). Następnie zawarł rozkaz przypomnienia wcześniejszych słów Jezusa z Galilei (w. 6b). Ostatnia część orędzia informuje o konieczności cierpień Syna Człowieczego w drodze do zmartwychwstania (w. 7). Niewiasty przypomniały sobie słowa Jezusa, a następnie wszystko opowiedziały Jedenastu i pozostałym uczniom (w. 8-9). Ich słowa uznano za *czczą gadaninę* (w. 11) i tylko Piotr pobiegł do grobu, aby sprawdzić ich relację (w. 12).

Reasumując powyższe spostrzeżenia, można wyróżnić zasadnicze elementy redakcyjne teologii św. Łukasza. Wśród ewangelistów jest on najlepszym historykiem zbawienia, gdyż ma na uwadze trzy główne jej etapy: zapowiedź, wypełnienie oraz misję³⁶ Realizacja obietnic jest specyficznym rysem jego orędzia, którą ukazuje za pośrednictwem aluzji do wcześniejszych słów Jezusa (w. 6) oraz czasownika $\delta\epsilon\iota$ (w. 7). Wypełnieniu zapowiedzi towarzyszy charakterystyczny *przymus*.

Ważnym motywem jest temat drogi, którym zainspirował go Mk 10,32-52³⁷ W ujęciu św. Łukasza jest to droga Jezusa do Ojca (2, 41-52)³⁸ Natomiast poprzez centralizację objawień w Jerozolimie ukazał wydarzenia paschalne z punktu widzenia człowieka wierzącego, który szuka zbawczego sensu.

³⁴ Por. H. Langkammer, *Stosowanie „Formgeschichte” i „Redaktionsgeschichte” w interpretacji Pism Nowego Testamentu*, „Ateneum Kapłańskie” 73, 1 (1969) 408-417.

³⁵ Należy pamiętać, że Łukaszowi nie była obca tradycja chrystofanii galilejskich, gdyż wiersz 24, 6 zawiera dane zawarte w Mt 28, 7 i Mk 16, 7. E. Kopeć, *Chrystofanie jako znak zmartwychwstania Chrystusa*, „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” 25, 2 (1978) 24-26.

³⁶ Por. J. Kudasiewicz, *Łukasz – ewangelista historii zbawienia*, „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” 32, 1 (1985) 77.

³⁷ „Luke took this very short narrative and used it as the basis for organizing the longest section of his Gospel. He also gave it a very different meaning.” E. LaVerdiere, *The Passion-Resurrection of Jesus according to St. Luke*, „Chicago Studies” 25 (1986) 38.

³⁸ U Marka droga do Jerozolimy była drogą do miejsca męki i śmierci (10, 32-34). Por. F. F. Segovia, *The Journey(s) of Jesus to Jerusalem*, w: A. Danaux (ed.), *John and the Synoptics*, Leuven 1992, 535-541.

Nicią łączącą jego przekaz są etapy stopniowego przypominania wcześniejszych słów i zdarzeń. Zrozumieniu faktów odpowiadają trzy akty w procesie objawienia³⁹: (1) Samo wydarzenie, którego naocznym świadkiem są niewiasty i Piotr; bez pomocy z zewnątrz nie potrafią uwierzyć; (2) Objawienie planu Bożego zawartego w wydarzeniu, które niewiasty przyjmują z wiarą; (3) Połączenie wydarzenia z wcześniejszym przekazem oraz jego reinterpretacja w świetle nowego odkrycia. Tym sposobem, autor uświadamia czytelnika, że zmartwychwstanie nie może być właściwie zrozumiane bez uwidocznienia jego zbawczego sensu. Sam fakt pustego grobu (24, 4. 11. 12) nie prowadzi do wiary w zmartwychwstanie, bowiem niezbędna jest jego interpretacja w świetle Słowa Bożego. Podobną myśl widać w końcowej scenie, w której Piotr osobiście udał się do grobu (w. 12). Również on nie potrafił uwierzyć w zmartwychwstanie, co oznacza, że do każdego aktu wiary konieczna jest specjalna pomoc Boża⁴⁰

Wprawdzie wszyscy ewangelisti nawiązują do wcześniejszych zapowiedzi zmartwychwstania Jezusa, jednak tylko św. Łukasz akcentuje w nich Jego mękę (w. 6). Również jedynie on, używa w tym miejscu tytułu *Syn Człowieczy* (τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου), który ma charakter wybitnie mesjański (w. 7). Pozostali synoptycy stosują określenia: *Jezus z Nazaretu* (Mk) lub *Jezus Ukrzyżowany* (Mt).

6. PRZYPOMNIJCIE SOBIE (...) SYN CZŁOWIECZY MUSI... (Łk 24, 6b-8)

Zasadniczy temat niniejszej prezentacji, czyli konieczność cierpienia Syna Człowieczego zostanie ukazany w trzech aspektach teologicznych, które wyznaczają główne terminy tekstu: μνήσθητε (...) τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου (...) δεῖ.

A) PRZYPOMNIJCIE SOBIE

Motyw wspomnienia łączy perykopę Łk 24, 1-2 w jedną całość najpierw za sprawą słowa μνήμα, czyli *grób* (ww. 1. 2. 8. 12), które przypomina śmierć Jezusa⁴¹ Grobowiec był celem wyprawy niewiast i wraz z przygotowanymi przez nie *wonnościami* wyraża symboliczną lekcję historii⁴² W koncepcji św. Łukasza ma on pewną wartość świadectwa uzupełniającego⁴³ Ponadto jest podobny do

³⁹ Por. D. McBride, *Emmaus the gracious visit of God according to Luke*, Dublin 1991, 114.

⁴⁰ Por. *tamże*, 87.

⁴¹ Por. O. Michel, *μνήμα*, w: G. Kittel, G. Fridrich (red.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* IV Stuttgart 1933-1974, 678-680.

⁴² Por. W. Barclay, *Ewangelia św. Łukasza*, Warszawa 1984, 397.

⁴³ Świadectwo pustego grobu nie wywołało wiary, lecz zinterpretowane w związku ze zjawieniami, stanowi dla niej pewną podporę. Por. K. Romaniuk, *Czy kryzys argumentacji apologetycznej w oparciu o fakt pustego grobu?* w: S. Łach, J. Szlaga (red.), *Studio lectio-*

czasownika *μιμνήσκομαι* (*pamiętać, przypomnieć*)⁴⁴ W ten sposób zbawczemu wydarzeniu towarzyszy teologiczne wyjaśnienie (1, 54. 72)⁴⁵ Zrozumienie słów Jezusa nie ogranicza się do zapamiętania ich w sensie procesu rozumowego, lecz łączy się ze specyficznym przypomnieniem, wyłaniającym się w późniejszym czasie za sprawą Ducha Świętego⁴⁶ Wśród sześciu tekstów św. Łukasza, zawierających czasownik *pamiętać*, najbliższy badanej perykopie jest tekst z Dz 11, 16: *Przypomniałem sobie wtedy słowa, które wypowiedział Pan: Jan chrzczył wodą, wy zaś ochrzczeni będziecie Duchem Świętym.* W analogiczny sposób mówi się o *obietnicy* i *wypełnieniu* w Łk 24, 32. Niezrozumiałe wcześniej słowa Jezusa, o Jego śmierci i zmartwychwstaniu (9, 22; 18, 31-34), przypomniane przez aniołów, stały się jasne (24, 8).

Użyte w w. 8 słowo *ῥῆμα* posiada dwa fundamentalne znaczenia: *słowo* i *rzecz*⁴⁷ Warunkiem właściwego ich zrozumienia jest zapamiętanie oraz kierowanie się nimi w życiu (Łk 1, 38; 2, 29). Ścisły związek słowa *ῥῆμα* z jego znaczeniem starotestamentalnym jest wystarczającym sygnałem, aby nie ograniczyć znaczenia czasownika *μιμνήσκομαι* do zwykłego przypomnienia treści wcześniejszej rozmowy. Przywołanie Słowa Bożego uwidacznia wypełnienie Bożych obietnic⁴⁸

Wzmianka o Galilei jest wspólnym elementem tradycji (24, 6b; Mk 16, 1). Św. Łukasz zamienił polecenie spotkania w Galilei (Mk 16, 7), na formułę przypomnienia zapowiedzi śmierci i zmartwychwstania (24, 6)⁴⁹ Galilea nie ma dla niego takiego znaczenia symbolicznego, jakie miała dla św.św. Marka i Mateusza, dlatego posłużył się tą tradycją w innym celu. Przedstawił orędzie paschalne w kontekście interpretacji wcześniejszych słów Jezusa, które były także zgodne ze świadectwami Pism⁵⁰ W ten sposób zaakcentował doniosłość czynności głoszenia i interpretacji wydarzeń zbawczych w świetle Słowa Bożego.

nem facere, Lublin 1980, 176-178.

⁴⁴ Często pojawia się w LXX, jako tłumaczenie hebrajskiego *zakar*, natomiast u synoptyków występuje trzy razy u św. Mateusza oraz sześć razy u Łukasza (cztery razy w Dz). Za każdym razem jest w relacji do Boga lub Jezusa. Por. J. Kudasiewicz, *Jeruzalem miejscem ukazywań się zmartwychwstałego Chrystusa* (Łk 24, 1-52), „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” 21, 1 (1974) 52.

⁴⁵ Por. O. Michel, *μιμνήσκομαι*, w: G. W. Bromiley (red.), *Theological Dictionary of the New Testament* IV, Michigan 1987, 676.

⁴⁶ Por. *tamże*, 677.

⁴⁷ Słowo to bezpośrednio koresponduje z hebrajskim *dâbhâr*. Por. W. Radl, *ῥῆμα*, w: H. Balz, G. Schneider (red.) *Exegetical Dictionary of the New Testament* III, Michigan 1990-93, 210.

⁴⁸ Por. R. Leivestad, *μιμνήσκομαι*, w: *tamże* II, 430.

⁴⁹ Por. J. M. Creed, *The Gospel According to St. Luke*, London 1957, 283.

⁵⁰ Por. P. Perkins, *Jesus as Teacher*, Cambridge 1990, 66n.

B) SYN CZŁOWIECZY

Grecka nazwa: τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου w języku potocznym oznaczała zwyczajnie *istotę ludzką*⁵¹ W ST tytuł ma związek z ułomnością człowieka (Iz 51, 12). Wskazywała na jego małość (Ps 11, 4) i grzeszność (14, 2n) w obliczu Boga. W Księdze Ezechiela Jahwe nazywa proroka w ten sposób, co uwydatnia jego dystans w relacji do Boga (2, 1. 3)⁵² Natomiast w Księdze Daniela Syn Człowieczy jest postacią niebiańską, bliską tronu Bożego, która posiada władzę królewską (7, 13). W Jego panowaniu uczestniczy również grupa *świętych* (12, 2n), którzy wprawdzie dostąpią zaszczytów, lecz wcześniej zostaną poddani udrękom (7, 21. 25). Przypuszczalnie chodzi o tych, którzy przetrwali prześladowanie Antiocha Epifanesa (1 Mch 1, 10-64; 2 Mch 5, 11-6, 11). Panowanie, które przypadnie im w udziale, nie będzie wynikiem walki wyzwolenczej, lecz efektem bezpośredniej interwencji Boga. Motyw cierpienia jest związany tylko z owymi *świętymi*, a nie z postacią Syna Człowieczego.

W apokryficznej Księdze Henocha etiopskiego, określenie jest rozumiane w sensie indywidualistycznym. Synem Człowieczym jest tajemnicza osoba, której Jahwe powierza eschatologiczny sąd nad światem. Jest to jedyny przypadek, gdy Bóg przekazuje władzę sądowniczą komuś innemu poza Mesjaszem. Zazwyczaj jest ona zarezerwowana wyłącznie Jemu⁵³

W NT poza ewangeliami prawie nie wspomina się o Synu Człowieczym. Z tego względu wysunięto nawet hipotezę, że tytuł może pochodzić bezpośrednio od Chrystusa⁵⁴ Jego wielokrotne użycie przez synoptyków sugeruje, że Jezus się nim rzeczywiście posługiwał⁵⁵. Można wyróżnić trzy typy tekstów zawierających motyw Syna Człowieczego⁵⁶: (1) W niektórych miejscach posiada sens mesjański. Chrystus jest w nich Bożym Pomazańcem, który odpuszcza grzechy (Łk 5, 24) i jest też Panem szabatu (6, 5). (2) Część tekstów widzi w Nim postać apokaliptyczną, zbliżoną do idei z Dn 7, 13. Chodzi zwłaszcza o mowy eschatologiczne (Łk 21, 25-28) oraz wypowiedzi przed Sanhedrynem (22, 69). W tym wypadku Chrystus jest chwalebnym sędzią świata, który w przyszłości będzie wywyższony

⁵¹ Por. K. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu. Bóg był w Chrystusie*, t. 2, Kraków 1984, 194.

⁵² Por. J. Delorme, *Syn Człowieczy*, w: X. Léon-Dufour (red.), *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań-Warszawa 1994⁴, 921.

⁵³ Por. H. Langkammer, *U podstaw chrystologii Nowego Testamentu*, Wrocław 1976, 36.

⁵⁴ Por. *tamże*, 30.

⁵⁵ Por. J. Synowiec, *Oto twój król przychodzi. Mesjasz w Pismach Starego Przymierza*, Kraków 1992, 256.

⁵⁶ Szerzej zob. K. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu. Bóg był w Chrystusie*, t. 2, Kraków 1984, 204n.

(Dz 7, 56). (3) Ostatnim rodzajem tekstów są logia o Jego poniżeniu i męce (Mk 10, 45; Łk 22, 27). Każdy musi być przygotowany na udział w prześladowaniach (17, 35). Również u św. Łukasza można wyróżnić wspomniane trzy rodzaje tekstów związane z Jego ziemską działalnością (6, 22; 7, 33), apokaliptyką (12, 8; 22, 69) i cierpieniem (17, 25; 22, 48). Zwykle motyw upokorzenia przeplata się z wizją wywyższenia (11, 29n). Przykładem połączenia tych dwóch elementów są zapowiedzi męki (9, 22), do których nawiązuje św. Łukasz w kontekście zmarłych wstania (24, 7).

Wydanie Syna Człowieczego w ręce grzeszników jest dla pierwotnej wspólnoty żywym przeżyciem, ponieważ pamiętano o zdradzie Judasza i o oskarżeniach Sanhedrynu. Kim są owi *grzesznicy*, którzy wydali Jezusa (w. 7), precyzują wcześniejsze zapowiedzi: *arcykapłani, starsi ludu i uczeni w Piśmie* (9, 22); *ludzie* (9, 44); *ludzie tego pokolenia* (17, 25); *poganie* (18, 32). W świetle tych fragmentów widać, że są nimi wszyscy ludzie. Użycie tego terminu w perykopach paschalnych zapowiada również Jego powtórne przyjście i sąd, którego dokona na końcu czasów (12, 8n)⁵⁷

W świetle powyższych obserwacji widać, że ideał Syna Człowieczego, zawarty w NT odbiega od wspomnianego z Księgi Daniela. Motyw Jego męki i śmierci pełni w ewangeliach istotną rolę. Stąd też zrozumiała jest reakcja apostołów, którzy nie pojmowali konieczności męki swego Mistrza (9, 45; 18, 34), gdyż widzieli w Nim raczej uwielbionego sędziego wszystkich narodów. Tę nowość swojego orędzia Jezus musiał uświadomić uczniom (24, 26).

C) TRZEBA (ΔΕΙ)

Kluczowym słowem określającym Syna Człowieczego jest czasownik *δεῖ* - *trzeba* (24, 7), który w NT pojawia się 101 razy, w tym 40 razy w pismach św. Łukasza⁵⁸. Oznacza *konieczność, powinność* i *zobowiązanie*, które wynikają z woli Bożej, przyjętego zadania albo nakazu prawa. Ważną rolę pełnił w literaturze apokaliptycznej: *On (Bóg) oznajmia królowi, co nastąpi* (dosłownie: *co ma - δεῖ nastąpić*) *przy końcu dni* (Dn 2, 28). W podobny sposób wypowiada się autor Apokalipsy: *Objawienie Jezusa Chrystusa, które dał Mu Bóg, aby ukazać swym sługom, co musi się stać niebawem* (Ap 1, 1). W tym wypadku dotyczył nie tyle bezpośredniej przyszłości, co raczej zdarzeń eschatologicznych. Takie zastosowanie *δεῖ* wskazuje, że Boże wyroki i obietnice spełnią się niezawodnie. Zaakcentowanie wierności Jahwe miało być pocieszeniem dla sprawiedliwych, którzy mimo

⁵⁷ Por. H. Langkammer, *Wprowadzenie do ksiąg Nowego Testamentu*, Wrocław 1990, 24.

⁵⁸ W kontekście paschalnym występuje u Łukasza w: 9, 22; 13, 33; 17, 25; 22, 37; 24, 7. 26. 44. 46. Por. E. L. Bode, *The First Easter Morninig. The Gospel Accounts of the Women's Visit to the Tomb of Jesus*, Roma 1970, 63-67.

swej prawości doświadczali cierpień. Słowo Boże wypowiedane w okresie prześladowań dodawało otuchy i przywracało nadzieję.

Zastosowanie $\delta\epsilon\iota$ w NT odnosi się do kilku rodzajów konieczności. Może ona dotyczyć Chrystusa (Mt 16, 21; Łk 2, 49), wszystkich ludzi (Mk 9, 11; Łk 11, 42) oraz rzeczy, zjawisk i wydarzeń (Mk 13, 7; Łk 21, 9). W Ap 20, 3 wspomina się o konieczności wiążącej szatana⁵⁹

Teksty zawarte w Ewangelii według św. Łukasza i w Dziejach Apostolskich stanowią dwie piąte wszystkich wypowiedzi NT na temat jakiegoś obowiązku⁶⁰ Świadczy to o niezwykłym zainteresowaniu ewangelisty tym tematem. Poza Łk 13, 14 (słowa faryzeusza) oraz 18, 1 i 22, 7 (komentarz narratora), $\delta\epsilon\iota$ pojawia się wyłącznie w ustach samego Jezusa. Jedenaście razy są to słowa dotyczące losu Jego osoby. Siedem tekstów występuje u św. Łukasza w kontekście przyszłej śmierci Chrystusa. Należą do nich przede wszystkim wspomniane zapowiedzi męki, które informują, że śmierć i cierpienia Jezusa nie były dziełem przypadku, ani efektem działań przeciwników, lecz stanowiły wypełnienie woli Bożej (9, 22; 17, 25; 24, 7). Chrystus umiera, ponieważ tak postanowił Ojciec⁶¹ Scena modlitwy w Getsemani pokazuje, że Bóg mógł oddalić *kielich męki*, lecz Jezus był gotów wypełnić misję daną Mu przez Ojca (22, 42). To całkowite zdanie się na wolę Bożą podkreślają również słowa z krzyża: *Ojcze, w Twoje ręce powierzam ducha mego* (23, 46). Jezus widzi swoje życie, całą działalność i śmierć w świetle woli Bożej zawartej w $\delta\epsilon\iota$. W ten sposób św. Łukasz wskazuje na konieczność wypełnienia tego, co Bóg zamierzył, choćby nie było ku temu żadnego uzasadnienia. Tak jest zwłaszcza w przypadku tekstów dotyczących tematu męki. Również apostołowie po zesłaniu Ducha Świętego nauczają, że Chrystus umarł zgodnie z Bożym planem (Dz 2, 23)⁶²

Trzeci ewangelista połączył obowiązek wypełnienia woli Bożej z myślą o odpowiedzialności za śmierć Chrystusa. Zdrada Judasza była nieświadomym zrealizowaniem zamiaru Ojca i wcześniejszych zapowiedzi (9, 44). Użyty czasownik $\pi\alpha\rho\alpha\delta\acute{\iota}\delta\omicron\sigma\theta\alpha\iota$ (*będzie wydany*) wskazuje nie tyle na czyn ucznia, ile na decyzję Boga. Tę prawdę wyraża także modlitwa gminy jerozolimskiej: *zeszli się rzeczywiście przeciw świętemu Stłudze Twemu (...) Herod i Poncjusz Piłat z poganami i*

⁵⁹ Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995, 119.

⁶⁰ Por. F. Gryglewicz, *Znaczenie Jezusowej męki w ujęciu św. Łukasza*, w: tenże, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp przekład z oryginału komentarz*, Poznań Warszawa 1974, 421.

⁶¹ Por. S. Włodarczyk, *Łukaszowa interpretacja śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa*, w: S. Bielecki (red.), *W postudze Słowa Pańskiego*, Kielce 1997, 231.

⁶² O konieczności wypełnienia Bożych planów w historii i zastosowaniu $\delta\epsilon\iota$ w Dziejach Apostolskich zob. W. Rakocy, „*Będziecie moimi świadkami... (Dz 1, 8). Dzieje Apostolskie*, w: J. Frankowski, S. Mędała (red.), *Dzieje Apostolskie. Listy św. Pawła (Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych, t. 9)*, Warszawa 1997, 33-34.

pokoleniami Izraela, aby uczynić to, co ręka Twoja i myśl zamierzyły (Dz 4, 27n). Trzeba jednak zaznaczyć, że nie oznacza to, iż zostali uwalniani od odpowiedzialności za złe czyny. Mówił o tym sam Jezus podczas ostatniej wieczerzy: *Wprawdzie Syn Człowieczy odchodzi według tego, jak zostało postanowione, lecz biada temu człowiekowi, przez którego będzie wydany* (Łk 22, 22).

Cierpienia spowodowane odrzuceniem przez własny naród (17, 25) i zdradę najbliższych przyjaciół (22, 22. 48) stanowią integralną część drogi Mesjasza. Uzasadnieniem męki i smutnego losu odrzucenia jest specyficzny imperatyw, ukazujący wolę Boga wyrażoną w Piśmie św. (Ps 118, 22). Jego cierpienie ma sens, gdy jest pojmowane jako pascha, czyli przejście z tego świata do Ojca (9, 51), które jest jednocześnie wywyższeniem w chwale⁶³

Paradoksalnie krzyż i śmierć oznaczały katastrofę dla kogoś, przywłaszczającego sobie mesjańskie tytuły i roszczenia, ponieważ ukazywały ich fałszywość: *Bo niedawno temu wystąpił Teodas, podając się za kogoś niezwykłego. Przyłączyło się do niego około czterystu ludzi, został on zabity, a wszyscy jego zwolennicy zostali rozproszeni i ślad po nich zaginął. Potem podczas spisu ludności wystąpił Judasz Galilejczyk i pociągnął lud za sobą. Zginął sam i wszyscy jego zwolennicy zostali rozproszeni* (Dz 5, 36-37; Por. Łk 24, 21). Uczniowie stopniowo pojmowali mękę Syna Człowieczego jako *Bożą konieczność* (24, 46). Wydarzenia historii zbawienia były zaplanowane i kierowane przez samego Boga. Poprzez użycie tego czasownika, św. Łukasz w wieloraki sposób wyrażał fakt, że droga Jezusa nie była rezultatem przypadku, lecz zbawczą wolą Boga, który historię życia Jezusa uczynił historią zbawienia⁶⁴ $\delta\epsilon\iota$ jest najbardziej wymiernym, konceptualnym oznaczeniem ram zbawczego planu Boga, którego apogeum była śmierć, zmartwychwstanie i wywyższenie Jezusa⁶⁵ W kontekście paschalnym ukazuje zmartwychwstanie, jako wypełnienie soteriologicznego *trzeba* Wielkiego Piątku⁶⁶ Boski *przymus* towarzyszył misji Jezusa od dzieciństwa (2, 49), zaś w dalszej perspektywie oznaczał konieczność wniebowstąpienia (24, 26)⁶⁷ Wywyższenie Jezusa jest uzupełnieniem orędzia zmartwychwstania o wymiar niebiański. Takie przekonanie widać w formułach chrystologicznych stosowanych w kazaniach pierwotnego Kościoła (Dz 2, 24. 36; 3, 15; 4, 10)⁶⁸

⁶³ Por. M. Galizzi (tłum. L. Szydłowska), *Jezus ofiarą władzy*, t. 3, Warszawa 1988, 116.

⁶⁴ Por. E. Tiedtke, H. G. Link, $\delta\epsilon\iota$, w: C. Brown (red.), *The New International Dictionary of New Testament Theology II*, Michigan 1975, 665.

⁶⁵ Por. W. Popkes, $\delta\epsilon\iota$, w: H. Balz, G. Schneider (red.) *Exegetical Dictionary of the New Testament I*, Michigan 1990-93, 280.

⁶⁶ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg 1977, 400.

⁶⁷ Por. E. LaVerdiere, *The Passion-Resurrection of Jesus according to St. Luke*, „Chicago Studies” 25 (1986) 48.

⁶⁸ Por. H. K. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu. Bóg był w Chrystusie*, t. 2, Kraków 1984, 130.

Czasownik δεῖ zawiera także zrozumienie woli Boga względem ludzi. Jest nią zawsze Jego pragnienie zbawienia wszystkich ludzi (Dz, 12). Droga do wypełnienia tego przeznaczenia zakłada imperatyw trudu wynikający z posłuszeństwa (9, 6), cierpienia (9, 16), a nawet męczeństwa aż do śmierci (19, 21; 23, 11). Konieczność wypełnienia woli Bożej determinuje życie człowieka (9, 6), poszczególne jego etapy (27, 24), a nawet konkretne wydarzenia (10, 6; 16, 30; Łk12, 12)⁶⁹

Podsumowując ten aspekt orędzia paschalnego, można powiedzieć, że zmartwychwstanie jest Bożą *egzegezą krzyża*, ponieważ przez wskrzeszenie, Bóg przyznał się do Ukrzyżowanego⁷⁰ Wywyższenie na krzyżu jest już wywyższeniem w chwale, gdyż zmartwychwstanie nie anuluje krzyża, lecz potwierdza, że Zmartwychwstały jest zawsze Ukrzyżowanym.

Autor zaakcentował również imperatyw kontynuacji etapów od cierpienia do zmartwychwstania. Wyraża ją formuła: *trzeciego dnia zmartwychwstanie* (24, 7). Samo wyrażenie *trzeciego dnia* (Por. Dz 1, 22; 2, 24; 4, 33)⁷¹, prawdopodobnie zostało włączone ze względów apologetycznych (Oz 6, 2)⁷² Użyty czasownik ἀνίστημι, oznacza: *wznieść, postawić, wyprostować*, zaś w formie nieprzechodniej: *powstać, podnieść się*⁷³ W NT występuje 108 razy, z czego 72 razy u św. Łukasza. Akcentuje inicjatywę podmiotu działającego, natomiast ἐγείρω bardziej podkreśla działanie z zewnątrz⁷⁴ Również te czasowniki nie opisują rzeczywistości zmartwychwstania, lecz ukazują współpracę Ojca i Syna w koniecznej drodze od śmierci do zmartwychwstania.

⁶⁹ Por. W. Popkes, *tamże*, 280.

⁷⁰ Por. H. K. Schelkle, *tamże*, 98.

⁷¹ Wyróżnia się kilka ujęć interpretacyjnych tej formuły: (1) historyczny – określa termin powrotu Chrystusa do życia; (2) mistagogiczny (historyczno-religijny) – związek z misteriami, umierających i powracających do życia bóstw; (3) antropologiczny – wpływ zwyczajów ludowych (los duszy po śmierci oraz tradycje gościnności); (4) egzegetyczny – wyjaśnienia szukano w Biblii; (5) historiozbowczy – zapowiedź zbawczej ingerencji Boga w historię człowieka. Por. T. Dola, *Rozwój interpretacji formuły "zmartwychwstał dnia trzeciego"*, „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” 32, 2 (1985), 51-65.

⁷² Za związkiem tej perykopy z nowotestamentalną formułą *dnia trzeciego* przemawia kilka racji: Ozeaszowy tekst w LXX zawiera takie sformułowanie; niektórzy Ojcowie Kościoła widzą w nim paralelę do 1Kor 15, 4b; wyjaśniając tekst Ozeasza, targumiści omijają to wyrażenie, co sugeruje, iż tekst był powodem sporów między synagogą i Kościołem. Por. J. M. Perry, *The Three Days in the synoptic Passion Predictions*, „The Catholic Biblical Quarterly” 48 (1986) 645; J. Chmiel, *Interpretacja Starego Testamentu w kerygmacie apostołskim o zmartwychwstaniu Jezusa*, Kraków 1979, 145n.

⁷³ Por. J. Łach, *Problem interpretacji pojęć określających zmartwychwstanie*, „Communio” 5, 2 (1985), 43-44.

⁷⁴ Por. *tamże*, 44.

Sommario

Il presente articolo è stato dedicato all'analisi esegetica del brano di Luca 24, 6b-8, per stabilire e raccogliere il messaggio più importante del suscitato testo lucano. L'indagine biblica è stata compiuta secondo il metodo storico critico. Dalle due tappe parte (letteraria e tematica) risulta, che Luca abbia voluto sottolineare sequenti temi teologici: Il ruolo della parola di Gesù nella formazione del testimone della fede pasquale; La necessità della sofferenza nella vita del Figlio dell'uomo.